

УДК 159.928

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2021.1.3>**Галина ДОНЦОВА**аспірантка, Класичний приватний університет, вул. Жуковського 70-б, м. Запоріжжя, Україна, 69002
ORCID: 0000-0001-5956-8985**Halyna DONTSOVA**graduate student, Classical Private University, 70-b Zhukovsky str., Zaporozhye, Ukraine, 69002
ORCID: 0000-0001-5956-8985

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДИТЯЧОЇ ОБДАРОВАНОСТІ

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CHILDREN'S GIFTEDNESS

У статті здійснено аналіз наукової літератури стосовно проблеми дитячої обдарованості. Проаналізовано основні концепції обдарованості, визначено її складові. Дослідження соціально-психологічних характеристик обдарованих дітей є актуальною проблемою сучасної науки та практики, оскільки лише процес гармонійного розвитку обдарованих дітей, адаптація, соціалізація та інтеграція молодшої особистості в суспільне життя з метою актуалізації її найвищих творчих та громадянських почуттів, високої правової, естетичної, моральної культури значною мірою визначають майбутній розвиток потенціалу суспільства, нації. У статті узагальнюються погляди науковців щодо структури обдарованості дитини та визначаються такі її складові: анатомо-фізіологічні нахили; сенсорно-перцептивні блоки з підвищеною чутливістю; інтелектуальний потенціал; емоційно-вольова структура; високий рівень відтворення нових образів, фантазія, уява. У висновках зазначено, що обдарованість визначають у широкому значенні як когнітивний, соціальний та мотиваційний потенціал, який дає можливість досягти високих результатів в одному чи декількох напрямках.

Ключові слова: загальна обдарованість, задатки, здібності, ознаки обдарованості, дитячий вік.

The article analyzes the scientific literature on the problem of children's talents. The basic concepts of giftedness are analyzed, its components are defined. The study of socio-psychological characteristics of gifted children is an urgent problem of modern science and practice, as only the process of harmonious development of gifted children, adaptation, socialization and integration of young people into public life to actualize their highest creative and civic feelings, high legal, aesthetic, moral culture largely determine the future development of the potential of society, the nation. The article summarizes the views of scientists on the structure of the child's talent and identifies the following components: anatomical and physiological inclinations; sensory-perceptual blocks with hypersensitivity; intellectual potential; emotional and volitional structure; high level of reproduction of new images, fantasy, imagination. The conclusions state that talent is defined in a broad sense as cognitive, social and motivational potential that allows to achieve high results in one or more areas.

Keywords: general giftedness, inclinations, abilities, signs of giftedness, childhood.

Актуальність проблеми. Дослідження соціально-психологічних характеристик обдарованих дітей є актуальною проблемою сучасної науки та практики, оскільки лише процес гармонійного розвитку обдарованих дітей, адаптація, соціалізація та інтеграція молодшої особистості в суспільне життя з метою актуалізації її найвищих творчих та громадянських почуттів, високої правової, естетичної, моральної культури значною мірою визначають майбутній розвиток потенціалу суспільства, нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній літературі з'являється все більше статей, публікацій, які так чи інакше торкаються цієї теми. У зв'язку із цим варто відзначити дослідження відомого психолога,

доктора психологічних наук Н.С. Лейтеса. Його праці з вивчення психіки обдарованих дітей займають провідне місце в російській психології. Багато психологічних принципів розвитку у дітей молодшого шкільного віку висунули Є.С. Белова, А.І. Доровської, А.В. Запорожець, Н.Н. Поддьяков, А.І. Савенков. Свої психологічні моделі були розроблені і рядом західних психологів: Дж. Гілфорд, Дж. Рензулі, А. Таннебаум, П. Торренс та ін. У вивченні цього питання ми спиралися на праці таких представників російської, радянської та вітчизняної психології, як Б.М. Теплов, С.Л. Рубінштейн, А.М. Матюшкін, В.С. Юркевич і ряд інших.

Метою статті є – на основі аналізу наукової літератури стосовно проблеми дитячої

обдарованості з'ясувати основні концепції обдарованості та визначити її складники.

Виклад основного матеріалу. Б.М. Теплов визначає обдарованість як якісно своєрідне поєднання здібностей, від якого залежить можливість досягнення більшого або меншого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності.

С.Л. Рубінштейн виділяє поняття «загальна обдарованість» і «спеціальні здібності». Загальна обдарованість – сукупність усіх даних людини, від яких залежить продуктивність її діяльності. Спеціальні здібності – це прояв загальної обдарованості стосовно конкретних сфер діяльності.

За Г.С. Костюком, обдарованість – це індивідуальна своєрідність здібностей людини, значущість природних даних кожної особистості, які є вихідною внутрішньою умовою розвитку її здібностей.

Н.С. Лейтес з терміном «обдарованість» пов'язує особливе багатство здібностей, під обдарованістю дитини розуміється більш високе, ніж у її однолітків, за інших однакових умов, сприйняття до навчання і більш виражені творчі прояви. За визначенням цього ученого, обдарованість – це здатність до видатних досягнень у будь-якій соціально значущій сфері людської діяльності.

Виділяють кілька типів обдарованості:

– інтелектуальний тип – розумні, кмітливі діти, «надія школи», які мають глибокі знання, самостійно їх здобувають. Учні цього типу точно та глибоко аналізують навчальний матеріал, мають високий рівень інтелекту;

– академічний тип – високий рівень інтелекту, на перший план виходить здатність до навчання. Це зазвичай медалісти, гордість школи;

– художній тип – високі досягнення в художній діяльності: музика, танці, живопис, скульптура;

– креативний тип – нестандартність мислення, особливий погляд на світ. Важко виявити у школі через стандартизацію навчання;

– лідерський тип – організаторські здібності;

– психомоторний, або спортивний тип.

Виокремлення у психологічній науці такої значної кількості типів обдарованості дитини пояснюється, на нашу думку, різноманіттям концепцій, що визначають сутність цього феномену.

Проте, незважаючи на наявність у сучасній науці значної кількості досліджень, присвячених проблемі обдарованості дитини, особливостям її розвитку, ця проблема залишається однією із найбільш дискусійних і невиріше-

них, що спричинено складністю, системністю самого явища обдарованості, невизначеністю її складових.

Постановка завдання

Метою статті є визначення характеристик обдарованості дитини. Задля досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

проаналізувати наявні концепції зарубіжних і вітчизняних авторів стосовно проблем розвитку обдарованості; на основі здійсненого аналізу визначити основні характеристики дитячої обдарованості.

У загальному вигляді обдарованість – це системна якість психіки, яка розвивається впродовж життя, визначає можливість досягнення людиною більш високих (незвичайних, неабияких) результатів в одному або декількох видах діяльності порівняно з іншими людьми.

Спробуємо визначити складові обдарованості дитини. Для цього необхідним є більш детальний аналіз уявлень про структуру обдарованості, представлених у науковій літературі. Причому під структурою ми розуміємо сукупність елементів, пов'язаних між собою закономірними зв'язками.

Почнемо з того, що на сьогодні існує понад сто визначень поняття «обдарованість». Проблему підтримки, розвитку і навчання обдарованих дітей в Україні держава усвідомила лише в останнє десятиріччя ХХ ст., звернувши на неї увагу науки та педагогічної практики.

Разом з тим ще до 1917 р. у Росії існували навчальні заклади (гімназії), де для обдарованих дітей із «вищого світу» створювались спеціальні умови для навчання. Далі велике значення проблемі розвитку обдарованості надавалось у СРСР ще в першій чверті ХХ ст. (1920–1936 рр.), тоді були визначені основні напрями досліджень проблеми обдарованості: природа обдарованості, її виявлення в дитячому віці і розвиток. Розробки радянських психологів були включені в систему міжнародних та європейських досліджень і знаходились на рівні світової науки (П.П. Блонський, Л.С. Вигоцький, В.М. Екземплярський, В.В. Зеньковський, Г.І. Россолімо, Г.І. Челпанов) [11].

У 1936 р. дослідження проблеми обдарованості були припинені, навіть особливий підхід до обдарованих дітей був фактично забронований, відбулося це з ідеологічних причин, хоча деякі аспекти проблеми обдарованості вивчалися. Допомога обдарованим дітям розцінювалася як вирощування інтелектуальної еліти і порушення соціальної справедливості.

Водночас у цей період у зарубіжній психології ці дослідження розвивались і підтримувались соціальним замовленням, тим самим набуваючи вираженого практичного значення. Тільки, починаючи з кінця 1980-х років, у СРСР було розпочато новий етап у дослідженні проблеми обдарованості, яка і в подальшому стала викликати підвищений інтерес.

На сьогодні вчені визнають, що цей феномен є результатом складного поєднання природних задатків, які передаються спадково, і соціального середовища, опосередкованого діяльністю (ігровою, навчальною, трудовою) [10].

Задатки – природжені анатомо-фізіологічні особливості організму (особливості будови мозку, органів чуття і руху, властивості ЦНС), це тільки можливості і передумови розвитку здібностей.

Здібності – це індивідуально-психологічні особливості людини, які сприяють успішному виконанню нею тієї чи іншої діяльності і не зводяться тільки до знань, умінь і навичок.

Існує два рівні здібностей:

репродуктивний – учні швидко засвоюють знання, вміння, навички (далі – ЗУН), опановують певний вид діяльності за зразком;

творчий – учні за допомогою самостійної діяльності опановують прийоми пошукової творчої діяльності.

За якістю здібності поділяються на математичні, технічні, художні, літературні, музичні, організаторські, спортивні тощо, а широтою – на спеціальні (музичний слух, музична пам'ять і почуття ритму в музиканта, педагога; тактовність у вчителя) і загальні (спостережливість, розподіл уваги, критичність, гарна зорова пам'ять, творча уява, аналітико-синтетичні здібності, які є важливими у багатьох видах і напрямках діяльності). Поєднання багатьох здібностей, необхідних для успішного виконання діяльності, називається обдарованістю.

Темп розвитку кожної дитини індивідуальний, у цьому процесі можуть бути прискорення й уповільнення, проте в кожному віковому періоді існують свої переваги і своєрідність. Із цього виходить, що існує «вікова обдарованість». Яскраві прояви вікової обдарованості – це базис, на якому можуть сформуватися видатні здібності. А.Г. Петровський розглядає структуру обдарованості, що складається з «істотних важливих здібностей». Він відзначає, що перша група особливостей особистості, яка може бути виділена, – це уважність, зібраність, постійна готовність до напруженої роботи. Друга їх група, нерозривно пов'язана з першою, полягає в тому, що готовність до праці переростає в схиль-

ність до праці, працьовитість, невгамовну потребу працювати. Третя група особливостей пов'язана безпосередньо з інтелектуальною діяльністю: це особливості мислення, прудкість розумових процесів, систематичність розуму, підвищені можливості аналізу та узагальнення, висока продуктивність розумової діяльності [3].

Л.С. Виготський при розгляді підвищеного рівня здібностей виходив із положення, що навчання випереджає розвиток і здійснюється лише настільки, наскільки діти навчаються. Розвиває лише таке навчання, яке спирається на зону найближчого розвитку. Розвиток має здійснюватися і з урахуванням наслідкових передумов. Тому Л.С. Виготський розглядає обдарованість як генетично обумовлений компонент здібностей, що розвивається у відповідній діяльності або деградує за її відсутності. У наведеній характеристиці виявляється діяльнісна спрямованість обдарованості [1].

Уявлення про обдарованість як сукупність здібностей, що виявляються у будь-якій діяльності, лягли в основу численних класифікацій обдарованості.

Найпопулярнішою вважається концепція обдарованості, розроблена відомим американським ученим Дж. Рензулі, що запропонував модель обдарованості, яка включає [8]:

– здібності вище середнього або талант. При цьому високі інтелектуальні здібності є необхідною, але недостатньою умовою для високих досягнень;

– залученість у завдання, що передбачає наполегливість, старанність, вольові зусилля. Відзначено, що існують періоди високої і низької залученості у завдання, які, відповідно, пов'язані з високою і низькою продуктивністю діяльності;

– креативність розуміється як своєрідність поведінки особи, яка виражається в оригінальних способах отримання продукту, нових підходах до розв'язання проблем, створенні оригінального продукту.

Наведена концепція активно використовується для розробки прикладних проблем. Розкриваючи детально суть обдарованості як природного явища, Дж. Рензулі досить чітко виділяє напрям педагогічної роботи. Примітно, що термін «обдарованість» замінений ним на термін «потенціал». Це свідчення того, що наведена концепція – свого роду універсальна схема, яка застосовується для розробки системи виховання і вчення не лише обдарованих, а й усіх дітей.

Виділена Дж. Рензулі тріада в дещо модифікованому варіанті наявна в більшості сучасних зарубіжних концепцій обдарованості.

Так, наприклад, багато спільного з моделлю Дж. Рензуллі має концепція обдарованості, запропонована Дж. Фельдхьюсеном, що складається з трьох пересічних кіл: ядро, на його думку, має бути доповнене Я-концепцією і самоповагою. Дж. Фельдхьюсен розробив модель обдарованості, яка включає інтелектуальні та особові чинники:

- видатні загальні здібності;
- спеціальні таланти в будь-якій галузі;
- Я-концепцію;
- мотивацію.

На його думку, в основі загальної обдарованості лежать загальні здібності, що включають: по-перше, здатність добре мислити, ефективно переробляти інформацію; по-друге, досягати розуміння; по-третє, розв'язувати проблеми; по-четверте, використовувати методологічно-когнітивні системи. Вона схожа з моделлю Дж. Рензуллі, але має свої відмінності. Якщо він так само у категорію загальних здібностей включає креативність, то мотивація у нього має інший характер – мотивації досягнення.

Н.С. Лейтес одним із перших, услід за своїм учителем Б.М. Тепловим, почав дослідження індивідуальності людини. На сьогодні ці праці дуже співзвучні основним напрямам вивчення особистості у світовій психології. Прагнення вивчити проблему ефективного і безперервного, тривалого формування здібностей приводить Н.С. Лейтеса до нового розуміння психічного розвитку людини в онтогенезі. У вітчизняній психології широкого поширення і визнання набули положення про домінуючі для кожного віку діяльність і соціальну ситуацію розвитку як два найважливіші чинники психічного розвитку особи. Н.С. Лейтес наполягає на необхідності вивчати внутрішні умови розвитку здібностей, серед яких особливо виділяються формально-динамічні. Подібний підхід дав автору змогу продовжити встановлення зв'язків диференціальної психології з психофізіологією. Н.С. Лейтесу вдалося творчо продовжити і застосувати до дітей теорію Б.М. Теплова про те, що талант визначається не стільки розумовим розвитком людини, скільки індивідуальною своєрідністю, сукупністю вхідних чинників. Неможливо не погодитися з положенням про те, що обдарованість характеризується, перш за все, своєю індивідуальною своєрідністю: талановиті люди в науці, техніці, мистецтві не повторюють одне одного, у кожного свої творчі особливості. Ось чому визначення обдарованості через знаходження коефіцієнта інтелектуальності (IQ) недостатньо для виявлення рівня обдарованості. Більш того, над-

звичайно високий IQ (170 і вище) у дитини не сприяє розвитку творчої особистості.

Н.С. Лейтес привертає увагу до того, що властивості сензитивності різних періодів дитинства можуть підсумовуватися, справляючи вплив на розвиток дитини [6]. Представлені матеріали і висновки настільки істотні, що можна говорити про розробку нової концепції психічного розвитку людини в онтогенезі. В її основі лежать положення про вікову обдарованість, під якою розуміються ті її ознаки, які зумовлені особливостями різних віків. Ця концепція спирається на цілісну картину процесу розвитку і своєрідності інтелекту у молодших школярів, підлітків та старших школярів. Її обґрунтуванню служать монографічні описи індивідуально-типологічних особливостей особи школярів, що доказово інтерпретуються.

Н.С. Лейтес виділяє три категорії здібних дітей [5]:

– ранній прояв інтелекту (мають прискорений темп навчання, рано починають писати і читати, потім захоплюються якоюсь однією галуззю знань і далеко просуваються в ній. Можливі зміни у захопленнях, але постійним залишається потяг до розумового навантаження);

– яскравий прояв здібностей до окремих видів діяльності і предметів;

– потенційні ознаки обдарованості (діти не випереджають однолітків за загальним розвитком, але відрізняються оригінальними самостійними судженнями).

У концепції А.М. Матюшкіна чітко виражений інтеграційний підхід до дослідження обдарованості, позначеної і заявленої в нашій країні в лонгитюдних дослідженнях Н.С. Лейтеса. Важливість такого напрямку відзначена В.Д. Мадріковим. Це напрям інтегрального характеру полягає в тому, щоб зрозуміти природу обдарованості як звичайну передумову розвитку творчої людини.

А.М. Матюшкін розглядає обдарованість як загальну передумову творчого розвитку і становлення творчої особистості та виділяє п'ять її структурних компонентів [4]:

– домінуюча роль пізнавальної мотивації;

– дослідницька, творча активність, що виражається у виявленні нового, постанов – ці та розв'язанні проблем;

– можливість досягнення оригінальних рішень;

– можливості прогнозування й передбачення;

– здатність до створення ідеальних еталонів, які забезпечують високі естетичні, етичні, інтелектуальні оцінки.

У свою чергу, Л. Терстоун розглядав декілька типів обдарованих дітей. Перший тип охоплює дітей, які показують загальну розумову акселерацію щодо свого віку, високий IQ (коефіцієнт інтелектуальності; обчислюється за формулою: $IQ = PV/XB$, де PV – розумовий вік, XB – хронологічний (біологічний) вік).

Другий тип – це діти, які перевершують інших у якійсь спеціалізованій галузі, наприклад, у математиці або навчанні лінгвістичного характеру.

Третій тип – діти зі спеціальними талантами у мистецтві або з механічною кмітливстю.

Четвертий тип – діти з винятковою оригінальністю й винахідливістю – креативний тип.

Важливою особливістю сучасного розуміння обдарованості є те, що вона розглядається не як статична, а як динамічна характеристика (Ю.Д. Бабаєва, А.І. Савенков та ін.). Обдарованість реально існує лише в русі, розвитку; таке розуміння призвело до створення теоретичних моделей обдарованості, у які поряд із чинниками, що характеризують потенціал особистості, включені чинники середовища [8]. До таких, наприклад, можна віднести модель Ф. Монкса – «мультифакторна модель обдарованості». Дослідник доповнює вже три традиційні пересічні кола Дж. Рензулі трикутником, що позначає основні чинники мікросередовища: «сім'я», «школа», «однолітки».

Найцікавіший варіант такого рішення – «п'ятифакторна модель» А. Таннебаума. Він підкреслює, що сама по собі наявність видатних інтелектуальних, творчих якостей не може гарантувати реалізацію особи у творчій діяльності. Для цього потрібна взаємодія п'яти умов, що включають внутрішні і зовнішні фактори:

- фактор «д», або загальні здібності;
- спеціальні здібності у конкретній діяльності;
- спеціальні характеристики неінтелектуального характеру, відповідні для конкретної сфери спеціальних здібностей (особові, вольові);
- стимуляційне оточення, відповідне розвитку цих здібностей (сім'я, школа);
- випадкові чинники (опинитися в потрібному місці в потрібний час).

На сьогодні більшість психологів визнає, що рівень, якісна своєрідність і характер розвитку обдарованості – це завжди результат складної взаємодії спадковості (природних задатків) і соціальної сфери, опосередкованої діяльністю дитини (ігровою, навчальною, трудовою). Водночас не можна ігнорувати і

роль психологічних механізмів саморозвитку особистості, які полягають у формуванні і реалізації індивідуального обдарування.

Дитячий вік – період становлення здібностей, бурхливих інтеграційних процесів психіки. Рівень і широта інтеграції характеризують формування і зрілість самого явища – обдарованості. Одним із найбільш дискусійних питань, що стосуються проблеми обдарованих дітей, є питання про частотність прояву дитячої обдарованості. Існують два протилежні погляди: «всі діти є обдарованими» та «обдаровані діти зустрічаються у край рідко». Тому вкрай важливим стає питання визначення певних ознак дитячої обдарованості [3].

Ознаки обдарованості – це ті особливості обдарованої дитини, які проявляються в її реальній діяльності і можуть бути оцінені під час спостереження за її діями. Ознаки явної (виявленої) обдарованості зафіксовані у її визначенні та пов'язані з високим рівнем виконання діяльності. Ознаки обдарованості охоплюють два аспекти поведінки обдарованої дитини – інструментальний та мотиваційний [9]: інструментальний характеризує засоби діяльності, а мотиваційний – ставлення дитини до того чи іншого аспекту діяльності, а також до своєї діяльності.

Виділяють такі ознаки інструментального аспекту поведінки обдарованої дитини, а саме:

Наявність специфічних стратегій діяльності. Способи діяльності обдарованої дитини забезпечують її особливу, якісно своєрідну продуктивність. При цьому виділяють три основні рівні успішної діяльності: а) швидке оволодіння діяльністю та висока успішність її виконання;

б) використання та винайдення нових способів діяльності в умовах пошуку рішення у заданій ситуації;

в) висування нової мети діяльності за рахунок глибокого оволодіння предметом, що веде до нового бачення ситуації та пояснює появу, на перший погляд, несподіваних ідей та рішень. Для поведінки обдарованої дитини характерний переважно цей рівень успішності: новаторство як вихід за межі вимог виконуваної діяльності.

Сформованість якісно своєрідного індивідуального стилю діяльності, що виражається у схильності «все робити по-своєму» і пов'язаний з притаманною обдарованій дитині самодостатньою системою саморегуляції.

Висока структурованість знань, умінь бачити предмет, що вивчається, у системі, згорненість способів дій у відповідній наочній

галузі, що проявляється у здатності дитини, з одного боку, практично миттєво схоплювати найістотнішу деталь (факт) серед безлічі інших наочних відомостей (вражень, образів, понять тощо), а з іншого – досить легко переходити від одиначної деталі (факту) до її узагальнення.

Особливий тип навчання – може виявлятися як у високій швидкості й легкості навчання, так і в уповільненому темпі навчання, але з подальшим режимом зміни структури знань, уявлень, умінь.

До ознак мотиваційного аспекту поведінки обдарованої дитини належать:

Підвищена вибіркова чутливість до певних аспектів наочної діяльності (знаків, звуків, кольорів, технічних пристроїв, рослин тощо) або до певних форм власної діяльності (фізичної, пізнавальної, художньо-виразної та ін.), що супроводжується зазвичай переживанням почуття задоволеності.

Яскраво виражений інтерес до тих чи інших занять або сфер діяльності, надзвичайно висока захопленість будь-яким предметом, занурення в ту чи іншу справу. Найвність такої інтенсивної схильності до певного виду діяльності має своїм наслідком вражаючу завзятість і працьовитість.

Підвищена пізнавальна потреба, яка проявляється у невгамовній допитливості, а також готовності за власною ініціативою виходити за межі початкових вимог діяльності.

Перевага невизначеної інформації, неприйняття стандартних завдань і готових відповідей.

Висока критичність до результатів своєї праці, схильність ставити надскладну мету, прагнення досконалості.

Аналіз та узагальнення зазначених вище структурних компонентів дитячої обдарованості дають змогу зробити такі висновки.

Обдарована дитина – це дитина, яка вирізняється яскравими, очевидними, іноді видат-

ними досягненнями (якщо має внутрішні передумови для них) у тому чи іншому виді діяльності. Це визначення містить три характеристики:

– високий рівень розвитку здатностей, котрі є системоутворювальними для того чи іншого типу обдарованості (наприклад, розумових здатностей для інтелектуального типу обдарованості);

– висока мотивація, прагнення займатись тією чи іншою діяльністю (пізнавальною мотивація та потреба у розумовому навантаженні для інтелектуальних здатностей);

– сформованість ефективних методів діяльності – навчання, пізнання та/або творчості у вказаній сфері діяльності (для виявленої обдарованості).

Усі вищевказані характеристики є необхідними, обдарованість не існує, якщо немає хоч однієї із цих характеристик.

Висновки. Таким чином, як складний феномен обдарованість у психологічній науці розглядається крізь призму різних структурних форм. Узагальнюючи погляди науковців щодо структури обдарованості дитини, можна визначити такі її складники:

– анатомо-фізіологічні нахили;
– сенсорно-перцептивні блоки з підвищеною чутливістю;
– інтелектуальний потенціал;
– емоційно-вольова структура;
– високий рівень відтворення нових образів, фантазія, уява.

Обдарованість визначають у широкому значенні як когнітивний, соціальний та мотиваційний потенціал, який дає можливість досягти високих результатів в одному чи декількох напрямках.

У подальших наукових пошуках буде розкрито особливості пізнавального розвитку обдарованих дітей і визначено критерії їх діагностики, особливості взаємодії між учителями, батьками та обдарованими дітьми.

Література:

1. Доровской А.И. Дидактические основы развития одаренности учащихся. Москва : Российское педагогическое агентство, 1998. 210 с.
2. Дружинин В.Н., Хазратова Н.В. Экспериментальное исследование формирующего влияния среды на креативность. *Психологический журнал*. 1994. Т. 15. № 4. С. 83–93.
3. Карпенко Н.А. До проблеми проявів дитячої обдарованості. Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць / [под ред. В.О. Моляко]. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. Вип. 5. Ч. 1. Т. 12. С. 224–234.
4. Матюшкин А.В. Загадки одаренности. Москва : Школа-Прес, 1993. 308 с.
5. Лейтес Н.С. Психология одаренности детей и подростков. Москва : Академия, 1996. 416 с.
6. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность и индивидуальные различия. Москва ; Воронеж, 1997. 353 с.
7. Мухина В.С. Феноменология развития и бытия личности. Москва : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 1999. 358 с.
8. Савенков А.И. Одаренный ребенок дома и в школе. Екатеринбург : У-Фактория, 2004. 272 с.

9. Юркевич В.С. Одаренный ребенок: иллюзии и реальность. Москва : Просвещение : Учебная литература, 1996. 136 с.
10. Шадриков В.Д. О содержании понятий способности и одаренность. Москва : Педагогика, 1986. 144 с.
11. Янковчук М.М. Розвиток обдарованості: практичний досвід. *Обдарована дитина*. 2008. № 3. С. 59–68.

References:

1. Dorovskoy, A.I. (1998). *Didakticheskie osnovy razvitiya odarennosti uchashchikhsya [Didactic basis for the development of the giftedness of students]*. Moscow: Russian Pedagogical Agency, 210 p. [in Russian].
2. Druzhinin, V.N., Khazratova, N.V. (1994). Eksperimental'noe issledovanie formiruyushchego vliyaniya sredy na kreativnost' [An experimental study of the formative influence of the environment on creativity]. *Psikhologicheskiy zhurnal – Psychological journal*. Vol. 15. No. 4. P. 83–93 [in Russian].
3. Karpenko, N.A. (2008). *Do problemy proiaviv dytiachoi obdarovanosti. Aktualni problemy psykholohii : zbirnyk naukovykh prats. [To the problem of manifestations of children's talent. Current problems of psychology: a collection of scientific papers]*. V.O. Moliako (Ed.). Zhytomyr: ZhSU Publishing House. I. Franko, Issue. 5. Ch. 1. Vol. 12. P. 224–234 [in Ukrainian].
4. Matyushkin, A.V. (1993). *Zagadki odarennosti [Mysteries of giftedness]*. Moscow: Shkola-Press, 308 p. [in Russian].
5. Leytes, N.S. (1996). *Psikhologiya odarennosti detey i podrostkov. [Psychology of giftedness of children and adolescents]*. Moscow: Academy, 416 p. [in Russian].
6. Leytes, N.S. (1997). *Vozrastnaya odarennost' i individual'nye razlichiya [Age endowments and individual differences]*. Moscow; Voronezh. 353 p. [in Russian].
7. Mukhina V.S. (1999). *Fenomenologiya razvitiya i bytiya lichnosti [Phenomenology of development and being of personality]*. Moscow: MPSI; Voronezh: MODEK, 358 p. [in Russian].
8. Savenkov, A.I. (2004). *Odarennyy rebenok doma i v shkole. [A gifted child at home and at school]*. Yekaterinburg: U-Factoria, 272 p. [in Russian].
9. Yurkevich, V.S. (1996). *Odarennyy rebenok: illyuzii i real'nost' [Gifted Child: Illusions and Reality]*. Moscow: Education: Educational Literature, 136 p. [in Russian].
10. Shadrikov, V.D. (1986). O soderzhanii ponyatiy sposobnosti i odarennost'. [On the content of the concepts of ability and giftedness]. Moscow: Pedagogika, 144 p. [in Russian].
11. Yankovchuk, M.M. (2008). Rozvytok obdarovanosti: praktychnyi dosvid. [Giftedness development: practical experience]. *Obdarovana dytyna – A gifted child*. № 3. С. 59–68 [in Ukrainian].